

Traian D. LAZĂR

ROMÂNII SUD-DUNĂRENI ÎNTRE ANII 1939-1945

Anii celui de al doilea război mondial au reprezentat o perioadă de aspre încercări pentru românii sud-dunăreni. Sursele acestor încercări le-au constituit: încordarea raporturilor internaționale, operațiunile militare, schimbările teritoriale provocate de război. S-a adăugat la aceasta faptul că România, protectoarea lor firească, a fost grav afectată de cedările teritoriale din vara anului 1940, iar schimbările teritoriale din Balcani și din ierarhia marilor puteri au împiedicat-o să-și exercite întotdeauna și în mod eficient rolul protector.

Harta politică (teritorială) a sud-estului european, stabilită la Conferința păcii de la Paris (1919-1920), a început să fie modificată la 12 aprilie 1939, când Albania a fost înglobată Italiei. Aromânii din Albania nu se organizaseră ca minoritate națională după 1918. Drepturile lor se reduceau la existența a 2 biserici românești și predarea a 3 ore de limba română săptămânal. Schimbarea elitei politice dominante nu le-a îmbunătățit situația. În ajutorul lor și a celorlalți aromâni din vestul peninsulei Balcanice a venit Societatea de Cultură Macedoromână din România care, la 6 septembrie 1940 a înaintat un memoriu (Italiei? Guvernului român?) exprimând dorința ca să fie încorporate Italiei, Epirul, Pindul și toate ținuturile albaneze și românești din Gramos, Monastir, Crusova, Ohrid, Prizren, Ipec (Skopje) etc.¹ Memoriul dezvăluie speranța aromânilor de obținere a unor drepturi naționale, odată cu intrarea sau perspectiva intrării unor teritorii balcanice sub stăpânirea surorii de gintă latină, Italia. La 12 nov. 1940, I. Antonescu, Conducătorul statului român a efectuat o vizită oficială în Italia. Era însoțit, între alții, de Constantin Iotzu (1884-1962), originar din Crușova – Macedonia, decan al facultății de arhitectură București, membru al conducerii Societății de Cultură Macedoromâne, și de Constantin Papanace, subsecretar de stat la ministerul de Finanțe, originar și el din Macedonia. În timpul vizitei, C. Papanace a acordat un interviu ziarului italian „Tribuna”. Prezentînd personalitatea și ideile lui C. Papanace, ziarul „Tribuna” scria: „Domnia sa este român din Macedonia grecească. La întrebările noastre, Domnul Papanace arată că (macedoromânii) acest element latin, împrăștiat în Balcani, reprezintă pe descen-

denții vechilor colonii romane, care au adus în acea parte a Europei ordinea, civilizația și dreptatea de la Roma”. În interviu, Papanace a dat și alte lămuriri asupra macedoromânilor². Macedoromânii din delegație trebuie să fi susținut, în convorbirile cu autoritățile italiene, ideile memoriului mai sus menționat. În țară ei s-au străduit să-și facă cunoscute ideile și să atragă opinia publică. Remarcabilă a fost, în acest sens, contribuția lui Nichifor Crainic prin articolele publicate în „Gîndirea” din noiembrie 1940 și „Macedonia” din martie 1941, ce susțineau ideea unei „Macedonii autonome sub scutul Romei”³. S-au întreprins demersuri pentru obținerea susținerii conducerii supreme a statului pentru această idee. La 4 dec. 1940, o delegație a macedoromânilor din România formată din C. Papanace, N. Batzaria, Victor Papacostea, fondatorul Institutului de cercetări balcanice și G. Murnu s-a prezentat în audiență la gen. I. Antonescu, Conducătorul statului. Iar la 18 dec. 1940, i. Antonescu a primit în audiență o delegație a românilor macedoneni din Grecia, care i-au expus doleanțele acestora⁴.

Atacarea și ocuparea Iugoslaviei (6-13 aprilie 1941) și a Greciei (6-30 aprilie 1941) de către Germania, Italia și aliații lor au determinat reconfigurarea teritorială radicală a peninsulei Balcanice. În context, s-a reafirmat cu tărie mișcarea de autonomie a teritoriilor locuite de aromâni. Revista bucureșteană Macedonia. Organ de doctrină naționalistă în serviciul aromânilor, dădea glas acestei năzuințe în nr. din 11-16 aprilie 1941⁵. Ideea era susținută și de guvernul Antonescu. La 23 aprilie 1941, gen. Antonescu adresa lui Hitler un memorandum propunînd un condominium în regiunea Belgrad – Timoc – Vardar – Salonic cu scopul de a satisface legitima aspirație de autonomie a românilor balcanici și, în interesul Germaniei, a separa cele două mase de slavi din sud, bulgarii și sîrbi⁶. În mai 1941, aromânii din zona Salonic transmiteau autorităților germane un aide-memoire pentru asigurarea drepturilor naționale. Guvernul României era preocupat de situația populației românești din zonă și trimitea ajutoare⁷.

Trasarea noilor granițe nu a ținut seama de dorințele aromânilor și de propunerile guvernului de la București. Aromânii din vestul peninsulei Balcanice au intrat sub administrația Germaniei și Italiei, iar

Macedonia sîrbească și o parte din Serbia veche sub administrația Bulgariei. În această situație, președintele Consiliului național al românilor din Pind, Alcibiade Diamandi împreună cu alți fruntași macedoromâni a înaintat autorităților italo-germane și lui I. Antonescu un memoriu propunînd mai multe soluții pentru organizarea teritoriului vest balcanic, toate fiind centrate pe ideea autonomiei aromânilor⁸. La 11 iunie 1941, I. Antonescu a adresat un nou memorandum lui Hitler propunînd un condominiu, ca și în memorandumul din 23 aprilie 1941, sau un teritoriu autonom din populații neslave în zona Belgrad – Timoc – Vardar – Salonic. El aducea un nou argument pentru a obține acceptul lui Hitler: aromânii ar fi ajutat astfel la apărarea liniei Belgrad – Salonic⁹.

Relațiile bune cu puterile Axei au permis guvernului Antonescu să obțină reglementări ce îmbunătățeau situația românilor sud-dunăreni. S-a obținut acordul Germaniei ca prizonierii din armata iugoslavă ce aveau origine aromână să fie aduși în România. În acest scop o delegație română a întreprins o anchetă în lagărele de prizonieri din armata iugoslavă deținuți de germani. Prizonierii de origine aromână au fost aduși în țară în lagărele de la Curcani-Ilfov, Odăile-Teleorman, Bălănoaia-Vlașca, Remetea, Bucovăț și Moșnița-Nouă lângă Timișoara. În aceste lagăre, un grup de funcționari ai Institutului Central de Statistică de la București a întreprins anchete (9-22 mai 1941) pentru a cunoaște situația grupului etnic românesc din nord-estul Iugoslaviei, nr. de biserici, nr. de școli în limba română, nr. de români în funcția de primar și în consiliile comunale. În acest scop prizonierii aromâni au fost grupați pe comune și li s-au pus întrebări asupra nr. locuitorilor, originea etnică etc. S-a constatat că în Banatul iugoslav din totalul de 149335 locuitori, 87291 erau români, iar în Timoc existau 350903 români din totalul de 434796 locuitori. S-a stabilit că autoritățile iugoslave erau mai blînde cu românii așezați în regiunile serbizate (ex. Timoc) și mai dure acolo unde conștiința românească era puternică (Banatul iugoslav), ori acolo unde românii aveau un rol însemnat în comerț și meserii. Cu excepția Banatului iugoslav, în Iugoslavia nu existau școli și biserici în care să fie întrebuințată limba română¹⁰.

Numărul bisericilor de care beneficiau românii din Albania a crescut la 6, în 1941, iar preoții erau plătiți de statul român. În părțile sudice ale Balcanilor a fost numit un reprezentant politic italian special pentru aromâni. La 25 septembrie 1941 s-a semnat un acord cu prim-ministrul Greciei prevăzînd unele drepturi pentru aromâni. Adunarea de la Metova a reprezentanților populației românești din Macedonia, Thessalia și Pind, din 10 mai 1942, a hotărît crearea a 7 centre de îndrumare a acțiunii aromânești și a unui birou de propa-

gandă și acțiune economică la Roma. Consiliul național al românilor (din Pind) se ocupa de reorganizarea învățămîntului avînd și sprijinul unor personalități din România precum Gh. Brătianu, Mircea Vulcănescu etc. Începînd din nov. 1942 s-a instituit o Comisie de îndrumare a activității școlilor și bisericilor române din Macedonia cu sediul la Salonic. În cursul anilor 1941-1943, românii din sudul Dunării au solicitat și au primit ajutoare materiale de la guvernul român¹¹.

În anii celui de al doilea război mondial, pentru toate națiunile s-a pus problema alegerii între democrație și totalitarism. Alegerea era complicată prin faptul că puterile occidentale democratice erau aliate cu țara comunismului, URSS.

Scriind despre cliv-matematică, acad. Mircea Malița arăta că în adoptarea unei decizii un rol important îl joacă ierarhizarea motivelor. Pentru unii dintre aromâni prioritară era obținerea de drepturi naționale. Întrucît în Balcani forța militară a Axei era mai puternică, unii aromâni nu au ezitat să i se alătore; ei au luptat alături de italieni sau germani pentru a obține drepturile naționale care nu li se acordaseră în Albania și Grecia. Pentru ei prioritară era alegerea între a avea sau nu drepturi naționale și nu între democrație și totalitarism. Alți aromâni, situînd în prim plan aderența la democrație au luptat contra stăpînirii germane și italiene în Balcani. Mișcările antifasciste din Albania, Iugoslavia și Grecia au promis acordarea de drepturi minoritarilor, inclusiv aromânilor, dar nu le-au materializat după izgonirea forțelor italiene și germane. Terminarea războiului și adîncirea contradicțiilor dintre foștii aliați antifasciști: puterile occidentale democratice și URSS, au generat războiul civil din Grecia, provocînd noi suferințe și aromânilor de aici.

Note bibliografice:

1. Gh. Zbucea, *O istorie a românilor din peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Ed. Biblioteca Bucureștilor, Buc. 1999, p. 204, 212.
2. Gh. Buzatu și colab., *Pace și război. Jurnalul mareșalului Antonescu*, Casa editorială Demiurg, Iași, 2008, vol. I, p. 90, 353, 354.
3. Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 213.
4. Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 111, 117.
5. Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 213.
6. Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 399. Un memoriu avînd un conținut asemănător a fost trimis de Mihai Antonescu guvernului german. *Vezi Antonescu, mareșalul României, și războaiele de reînțregire*, ed. I.C. Drăgan, vol. III, Veneția, 1989, p. 155.
7. Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 214.
8. *Ibidem*, p. 215-217.
9. Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 399.
10. Societatea Română de Statistică, *Românii din Timoc*, Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, Tipografia „Bucovina” I.E. Torouțiu, Buc. 1943, p. 293, 294.
11. Gh. Zbucea, *op. cit.*, p. 207, 217, 218, 220.